

УДК 342.7(477)+342.72/73(438)(043.5)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.10>

ЮВЕНАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ ТА ЙОГО РОЛЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ДИТИНИ

Батанов О. В.,

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
провідний науковий співробітник відділу
конституційного права та місцевого самоврядування
Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України
ORCID: 0000-0002-0239-4539*

Батанов О.В. Ювеналізація конституційного права в умовах сучасних викликів та його роль у забезпеченні прав дитини.

У статті досліджуються актуальні проблеми конституційного права та конституціоналізму в аспекті забезпечення прав дитини. Зазначається, що серед фундаментальних конституційних цінностей на сучасному етапі розвитку конституціоналізму вагоме місце займають права дитини. Стверджується, що особливе значення в умовах сьогодення набуває проблематика ювенальної політики, становлення ювенального правосуддя та функціонування держави у сфері захисту прав дитини. Під впливом цього сучасні конституції більшості країн останнім часом стали комплексно закріплювати не лише права дитини, а й загальні принципи ювенальної політики.

Поява на конституційному рівні норм щодо прав дитини, конституціоналізація їх правосуб'єктності, у тому числі в аспекті майбутніх поколінь з точки зору екології, економіки, цифровізації, медицини та біоетики тощо свідчить про свого роду ювеналізацію конституційного права. На погляд автора, ця тенденція полягає в посиленні уваги держави до конституційних прав, інтересів та потреб дітей і молоді через інституційне, нормативне й практичне оформлення відповідних гарантій у системі конституційного регулювання. Це явище відображає загальносвітову гуманістичну тенденцію, орієнтовану на визнання дітей не лише об'єктами опіки, а й суб'єктами права – повноправними учасниками публічного життя.

У цьому контексті не викликає сумніву, що саме захист прав дітей є одним з магістральних напрямів ювенальної політики держави, під якою розуміється діяльність державних і недержавних інституцій щодо створення умов з метою всебічного розвитку дітей та їх соціального становлення як повноправних членів громадянського суспільства. При цьому, зміст ювенальної політики демократичної держави проявляється у системній єдності низки нормативно-визначених та організаційно забезпечених видів та напрямів її діяльності щодо охорони і захисту прав дітей.

У статті аналізується зарубіжний досвід ювеналізації конституційного права та застосування концептуальних підходів ювенального права на сучасний конституціоналізм та конституційно-правові відносини з метою представлення інтересів та захисту прав дитини. Розглядаються фактори, які обумовлюють створення та функціонування ювенальних служб, а також основні тенденції їх розвитку в сучасному світі.

Ключові слова: конституціоналізм, конституційні права дитини, дитина, конституційно-правовий статус дитини, захист прав дитини, гарантії захисту прав дитини, омбудсман, дитячий омбудсман.

Batanov O.V. The juvenilisation of constitutional law in the context of contemporary challenges and its role in ensuring children's rights.

The article examines topical issues of constitutional law and constitutionalism in terms of ensuring children's rights. It is noted that children's rights occupy an important place among fundamental constitutional values at the current stage of constitutionalism development. It is argued that the issues of juvenile policy, the establishment of juvenile justice and the functioning of the state in the field of child rights protection are of particular importance in today's world. Under the influence of this, the modern constitutions of most countries have recently begun to comprehensively enshrine not only children's rights, but also the general principles of juvenile policy.

The emergence of constitutional provisions on children's rights and the constitutionalisation of their legal capacity, including in terms of future generations from the perspective of ecology, economics, digitalisation,

medicine, bioethics, etc., indicates a kind of juvenilisation of constitutional law. In the author's view, this trend consists in the state's increased attention to the constitutional rights, interests and needs of children and young people through the institutional, regulatory and practical formalisation of relevant guarantees in the system of constitutional regulation. This phenomenon reflects a global humanistic trend focused on recognising children not only as objects of care, but also as subjects of law – full participants in public life.

In this context, there is no doubt that the protection of children's rights is one of the main directions of the state's juvenile policy, which is understood as the activities of state and non-state institutions aimed at creating conditions for the comprehensive development of children and their social integration as full members of civil society. At the same time, the content of the juvenile policy of a democratic state is manifested in the systematic unity of a number of normatively defined and organisationally supported types and directions of its activities regarding the protection and defence of children's rights.

The article analyses foreign experience in the juvenilisation of constitutional law and the application of conceptual approaches to juvenile law to modern constitutionalism and constitutional-legal relations with the aim of representing the interests and protecting the rights of children. It considers the factors that determine the creation and functioning of juvenile services, as well as the main trends in their development in the modern world.

Key words: constitutionalism, constitutional rights of the child, child, constitutional and legal status of the child, protection of children's rights, guarantees for the protection of children's rights, ombudsman, children's ombudsman.

Постановка питання. Провідне місце у системі права будь-якої держави займає конституційне право. Своєрідність конституційного права полягає насамперед у тому, що воно відіграє основоположну та провідну роль щодо інших галузей права. Це, у свою чергу, визначається відповідним значенням та характером тих суспільних відносин, на регулювання яких спрямоване конституційне право як система. Насамперед – це відносини, які є основою суспільного та державного ладу, взаємовідносин людини, громадянського суспільства і держави, здійснення публічної влади, функціонування територіальних громад тощо.

Конституційне право закріплює сутність, форми і структуру держави, принципи її територіальної організації, правовий статус людини і громадянина, систему органів державної влади та місцевого самоврядування, а також загальний механізм їх функціонування. Конституційно-правові положення та норми є вихідними для усіх та кожної з інших галузей права, які розвивають та конкретизують їх на іншому рівні. Саме тому, що конституція та інші конституційно-правові акти спрямовані на закріплення та регулювання не усіх та не будь-яких суспільних відносин, а лише тих, які визначають головні, докорінні, якісні засади держави та суспільства, конституційне право виступає насамперед як основа національного права, система норм права, за допомогою яких на основі принципів демократії, верховенства права та поваги до прав людини здійснюється регламентація загального порядку організації та функціонування публічної влади.

У всіх системах права та правових системах конституційне право вважається, як правило, провідною, пріоритетною, центральною, профільною, фундаментальною галуззю публічного права, що, власне, і робить її основою сучасного конституціоналізму. Ця природна функціонально-рольова позиція конституційного права пояснюється лише тим, будь-яка правова система повинна мати єдиний фундамент, одну фундаментальну галузь.

Саме тому, адекватне осмислення правових, політичних, економічних, соціально-культурних, екогуманітарних, цифрових змін та тих тенденцій, під впливом яких вони відбуваються (наприклад, глобалізація, антропологізація, інтернаціоналізація, біологізація, цифровізація, мілітаризація, екологізація та ін.), а також ефективні та результативні дослідження нових реалій в житті суспільства та держави, вимагають серйозної перебудови теоретичних поглядів, подекуди кардинального перегляду філософських засад та методів наукового пізнання багатьох інститутів права, юридичних явищ та процесів, у тому числі й у сфері конституційного права та сучасного конституціоналізму в цілому, іманентною інституціональною та визначальною функціональною складовою механізму якого є права людини та їх система, в тому числі й права дитини.

Мета статті: дослідження теоретичних та праксеологічних проблем ювеналізації конституційного права як однієї з тенденцій його розвитку в умовах викликів сучасності та визначення його функціональної ролі у забезпеченні прав дитини.

Стан розробки проблеми. У науковому дискурсі проблематика прав дитини розкривалася з точки зору їх становлення, реалізації та захисту [7-8; 10; 17; 19-21; 24-26], формування ювенального права [14-15], предмету політики міжнародного співробітництва та імплементації міжнародних стандартів прав дитини [6; 13; 29], здійснення ювенальної функції та ювенальної політики громадянського суспільства та держави [4; 23; 27], функціонування ювенальної юстиції [5] тощо. У цьому плані

вагомий внесок у формування доктрини правового забезпечення прав дитини внесли І.Е. Борисюк, О.І. Вінгловська, І.І. Волкова, І.В. Волошина, Ю.В. Губаль, О.В. Китайка, Н.М. Крестовська, О.М. Кудрявцева, Н.В. Лінник, О.О. Навроцький, Р.М. Опацький, Н.М. Опольська, І.І. Пилипишина, О.М. Рігіна, О.В. Темченко, О.В. Шевченко-Бітенська, О.А. Шульц та ін.

Методологічною основою статті є діалектичний підхід, завдяки якому проаналізовано зарубіжний досвід становлення та реалізації ювенальної політики та визначено її вплив на процеси ювеналізації конституційного права та сучасного конституціоналізму. В дослідженні використано також системний, порівняльний, формально-логічний і структурно-функціональний методи.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі проблеми ювенальної політики, ювенального права, ювенального правосуддя, ювенальної прокуратури, спеціалізованих ювенальних служб захисту прав людини (дитячого омбудсмена), інших ювенальних служб у складі органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з об'єктивних причин набувають чим дедалі більшої ваги, а необхідність оперативного реагування на виклики у сфері прав дитини постає вкрай непростою завданням чи не для кожної з держав.

Щодо України, то її діяльність у зазначеному напрямку головним чином мотиваційно зумовлена потребою виконання державою як її головного обов'язку щодо утвердження і забезпечення прав і свобод людини, у т. ч. і прав дитини, враховуючи як в цілому загальні конституційні принципи щодо прав людини, зокрема, положення ч. 1 ст. 52, згідно якої «діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним», так і власне функціонально-телеологічним призначенням Конституції України у частині щодо встановлення обов'язків держави, які закріплені у її Преамбулі щодо дбання про «забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя», підтвердження «незворотності європейського та євроатлантичного курсу України», іманентною складовою якого є верховенство права, демократія та права людини, прагнення «розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу», усвідомлення відповідальності перед «нинішнім та майбутніми поколіннями», враховуючи, що саме діти є майбутнім української державності тощо.

Поява на конституційному рівні норм щодо прав дитини, конституціоналізація їх правосуб'єктності, у тому числі в аспекті майбутніх поколінь з точки зору екології, економіки, цифровізації, медицини та біоетики тощо свідчить про свого роду ювеналізацію конституційного права. На наш погляд, ця тенденція полягає в посиленні уваги держави до конституційних прав, інтересів та потреб дітей і молоді через інституційне, нормативне й практичне оформлення відповідних гарантій у системі конституційного регулювання. Це явище відображає загальносвітову гуманістичну тенденцію, орієнтовану на визнання дітей не лише об'єктами опіки, а й суб'єктами права – повноправними учасниками публічного життя, забезпечуючи захист не лише нинішнього, а й майбутніх поколінь.

Оскільки проблематика прав дитини в Україні в силу об'єктивних причин піднесена на конституційний рівень, відповідні процеси їх забезпечення та захисту значною мірою пов'язані із функціонуванням основ конституційного ладу та становленням конституціоналізму. У цьому контексті важливе методологічне значення має позиція А. Р. Крусян, яка доводить, що «система конституціоналізму має таку властивість, як сучасність, тобто науково-практична парадигма цього політико-правового явища має враховувати сучасний стан і тенденції розвитку суспільства та держави». На її думку, конституціоналізм є «універсальним носієм теоретичної енергії сучасного конституційного права та прогресивним вектором сучасної конституційної практики», а «властивість «сучасності» українського конституціоналізму зумовлює актуальність дослідження тенденцій його розвитку в умовах глобалізації». При цьому, зазначає А. Р. Крусян, «глобалізація та глобалізм належать до тих концептів, які, з одного боку, постійно застосовуються при характеристиці найбільш суттєвих процесів розвитку сучасного соціуму, зазвичай у контексті його загальної уніфікації та трансформації у різних соціальних сферах, а з другого – не мають свого єдиного, уніфікованого визначення, незважаючи на достатню кількість наукових розробок з цієї проблематики. Системний аналіз дефініцій глобалізації надає підстави резюмувати, що за своєю сутністю та основним змістом глобалізація – багатофакторне явище, яке має різносторонню соціальну природу та виявляється у синергетичному процесі (процесах) світової уніфікації в економічній, інформаційній, комунікативній, політичній, правовій, культурній та ін. сферах сучасної цивілізації» [16, с. 127-128].

З точки зору тенденцій розвитку сучасного конституціоналізму в умовах глобалізації особливою значення набуває концепція людського виміру права та його ціннісного розуміння. Як зазначає Я. В. Якимович, «аксіологічною основою держави та найменшою організаційною одиницею публічного управління є людина», яка в умовах сучасних викликів «... стає сутністю суб'єкта конституційно-правових відносин. Звідси бере початок антропоцентризм, котрий не як поняття, а як явище є частиною конституціоналізму» [32, с. 7].

У наслідок цього виникає необхідність концептуального дослідження сучасного конституційного права з точки зору тенденцій його розвитку, у числі яких унікальне місце займає ювеналізація, ос-

новними напрямками якої є, насамперед, конституційне закріплення прав дитини, визнання її спеціального статусу як суб'єкта основних прав, гарантування її особистих, економічних, соціальних, культурних, інформаційних та інших прав, серед яких найважливішими є права на гідність, життя, ім'я, освіту, захист від насильства тощо.

Досвід зарубіжних демократій свідчить про перманентне підвищення ролі держави в забезпеченні інтересів дитини. Сьогодні саме держава визнається головним гарантом забезпечення фізичного, психічного та соціального розвитку дитини та майбутніх поколінь в цілому.

Наприклад? чим далі поширенішою стає конституційна практика розширення механізмів захисту дітей, зокрема, утворюються інституції омбудсманів з прав дитини. Як свідчить зарубіжний досвід, омбудсманом у справах дітей прийнято називати незалежний орган, який запроваджується спеціально для забезпечення реалізації прав дітей. Назва «омбудсман» у даному випадку є узагальнюючою, оскільки в різних країнах його можуть називати по-різному (уповноважений з прав дитини у Великобританії та багатьох інших країнах, контролер із захисту прав дитини у Литві, комісар з прав дитини у Новій Зеландії та Бельгії).

Перший омбудсман у справах дітей був призначений у Норвегії в 1981 році. Відповідні структури було створено в багатьох країнах, зокрема, в Данії, Швеції, Австрії, Франції, Греції, Ісландії, Ірландії, Ізраїлі, Польщі та багатьох інших. Однак із більш як 180 країн, які ратифікували Конвенцію з прав дитини, лише деякі з них наважилися запровадити посаду омбудсмана з прав дитини.

Правовий статус омбудсманів у справах дітей в різних країнах є відмінним від статусу парламентських омбудсманів, і в багатьох випадках вони діють як структури на базі неурядових організацій. Однак, незважаючи на різноманітність їхніх прав і повноважень, спільним для них залишається обов'язок забезпечення реалізації та дотримання прав дітей.

В залежності від закріплення правового статусу прийнято розрізняти низку моделей омбудсманів у справах дітей: омбудсмани, запроваджені спеціальним актом парламенту – самостійний орган, тісно пов'язаний з парламентом (так званий «парламентський» омбудсман); омбудсмани, створені при конкретних міністерствах на основі законодавства про соціальний захист дітей; омбудсмани, які запроваджені і функціонують у межах існуючих державних органів (так звані «виконавчі омбудсмани»); омбудсмани, що створюються на базі неурядових організацій (так звані «громадські омбудсмани»).

Також одним з найважливіших інститутів ювенального правозахисту стає ювенальна юстиція – комплекс правових механізмів, медично-соціальних, психолого-педагогічних та реабілітаційних, а також інших процедур і програм, призначених для забезпечення найбільш повного захисту прав, свобод та законних інтересів неповнолітніх, а також діяльність осіб, які відповідають за їх виховання, що реалізується системою державних і недержавних органів, установ та організацій, стає важливим елементом конституційної моделі захисту прав дитини.

Створення ювенальних судів відбувається на основі доктрини «parents patriae» (принципу патерналізму), відповідно до якої держава виконує функцію опікуна чи відповідальної особи за неповнолітніх, захищаючи їх від небезпечного впливу і шкідливого оточення. На основі цього, зокрема, у профільному законодавстві закріплюються принципи спеціального (ювенального) правосуддя для неповнолітніх, а саме: цінність особистості неповнолітнього, який постає перед судом; активне використання в судовому процесі щодо неповнолітніх даних, які отримані судом від спеціалізованих допоміжних юридичних установ (служб, органів); посилення охоронної функції судів щодо неповнолітнього (посилення судового захисту неповнолітнього як потерпілого, свідка, підсудного, засудженого тощо шляхом закритого судового засідання у справах про злочини неповнолітніх або злочинних посягань на них, зменшення терміну покарання за фактом неповноліття, надання переваги заходам виховного впливу та ін.); спеціальна підготовка суддів щодо справ неповнолітніх; наявність системи спеціалізованих допоміжних служб тощо [11-12; 14; 18; 22; 28; 30-31].

У вітчизняній юридичній науці доведено, що феномен ювенальної делінквентності має одночасно соціальне, економічне та психологічне підґрунтя. Першопричиною формування делінквентної поведінки в індивіда (зокрема у неповнолітнього) є деформований процес адаптації та входження до соціальних груп і встановлення соціальних зв'язків. Багатофакторність формування у неповнолітніх поведінки, що відхиляється, ускладнює процес систематизації причин ювенальної делінквентності як явища. Зокрема, виокремлюються два наймасштабніші фактори впливу на поведінку неповнолітнього – зовнішній та внутрішній, та виділяються групи відносин та явищ, якими зумовлюються зазначені фактори. До зовнішніх факторів віднесено обставини навколишнього світу, що існують об'єктивно і впливають на соціальну адаптацію неповнолітніх та формування типу їх поведінки. До внутрішніх факторів формування делінквентної поведінки у неповнолітнього відносять детермінанти, що існують незалежно від соціального впливу. Вони визначаються як психологічні особливості самодетермінації поведінки неповнолітнього [9, с. 8-9].

Внаслідок цього, варто мати на увазі, що метою системи ювенальної юстиції є не покарання молодих людей, а насамперед проведення з ними індивідуалізованого виховання. Цей підхід заснований на двох ідеях: по-перше, підлітки за розвитком ще нездатні повною мірою усвідомлювати свої вчинки; по-друге, вони піддаються впливу, їх ще можливо перевиховати, щоб у майбутньому в них не було бажання вчиняти будь-які правопорушення. Таким чином, в ювенальній юстиції правопорушник важливіший, ніж саме правопорушення.

Важливим напрямком ювеналізації національного конституційного права є інтеграція до його системи міжнародних стандартів про права дитини [3]. Відповідні міжнародні стандарти відображено насамперед у Конвенції ООН про права дитини та рекомендаційних актах, прийнятих на її виконання, наприклад, Мінімальних стандартних правилах ООН відправи правосуддя стосовно неповнолітніх, Керівних принципах ООН щодо попередження злочинності серед неповнолітніх, Правилах ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі, а також Європейській конвенції про здійснення прав дітей, Європейських правилах щодо неповнолітніх правопорушників, які підлягають застосуванню санкцій чи заходів, Керівних принципах комітету Ради Європи щодо судочинства, дружнього до дитини, Директиві Європейського Парламенту та Ради Європи щодо забезпечення процесуальних гарантій для неповнолітніх, що є підозрюваними або обвинуваченими у кримінальному процесі, тощо.

У цьому контексті не викликає сумніву, що саме захист прав дітей є одним з магістральних напрямів ювенальної політики держави, під якою традиційно розуміється діяльність державних і недержавних інституцій щодо створення умов з метою всебічного розвитку дітей та їх соціального становлення як повноправних членів громадянського суспільства. При цьому, зміст ювенальної політики демократичної держави проявляється у системній єдності низки нормативно-визначених та організаційно забезпечених видів та напрямів її діяльності щодо охорони і захисту прав дітей. У широкому аспекті захист прав дітей традиційно вважається частиною соціальної функції держави та являє собою систему юридичних, економічних, соціальних, культурних, організаційних заходів щодо забезпечення, охорони і відновлення у разі порушення прав, свобод і законних інтересів дітей. У вузькому аспекті захист прав дітей розглядається як діяльність державних органів і суспільних інституцій, що спрямована на убезпечення дитини від порушення її прав, поновлення порушених прав і притягнення порушників до відповідальності тощо [23].

Отже, як свідчить вітчизняний та зарубіжний досвід, цілеспрямована й ефективна реалізація державної політики у сфері захисту прав дітей забезпечується цілісним механізмом – системою компетентних державних органів, що створюють належні умови для реалізації, охорони та захисту прав, свобод і законних інтересів дитини у передбачених законодавством формах за допомогою відповідних засобів і способів попередження та/або усунення їх порушень.

Також яскраво ілюструє тенденцію ювеналізації конституційного права світова практика організації та функціонування місцевого самоврядування та специфіка реалізації та захисту окремих видів прав людини у муніципальному житті в цілому [1] та, зокрема, прав дитини, в тому числі в умовах збройних конфліктів [2]. Зокрема цікавими є положення Переглянутої Європейської Хартії щодо участі молоді у громадському житті на місцевому та регіональному рівнях, прийнятої Конгресом місцевих та регіональних влад Ради Європи на 10-й пленарній сесії 21 травня 2003 р., у якій вказується, що «активна участь молодих людей у процесі ухвалення рішень та громадській діяльності на місцевому і регіональному рівнях має важливе значення, якщо ми дійсно маємо намір побудувати більш демократичне, солідарне і процвітаюче суспільство. ... Підтримуючи і стимулюючи участь молоді у суспільному житті, місцеві і регіональні влади мають сприяти соціальній інтеграції молодих людей, допомагаючи їм долати не лише проблеми та труднощі, але й знаходити відповідь на виклики сучасного суспільства, в якому часто домінують егоїзм та індивідуалізм. Проте для того, щоб участь молоді в суспільному житті на місцевому і регіональному рівнях була успішною, постійною і осмисленою, потрібно мати щось більше, ніж розвиток політичних чи адміністративних систем. Будь-яку політику чи дію, покликану активізувати участь молоді в житті суспільства, має забезпечувати культурне середовище, що поважає молодь і враховує різноманітні потреби, обставини та сподівання молодих людей».

У контексті порушеної тематики варто звернути увагу на положення частини I.5 «Політика мобільності і обмінів» цього документу, у якій вказується, що місцевим і регіональним владам слід підтримувати об'єднання чи групи, що виступають за підвищення мобільності молодих людей (молодих працівників, студентів або добровольців) через політику обмінів і розвивати політику зв'язків та усвідомлення себе громадянами Європи. Місцевим і регіональним владам слід заохочувати молодих людей, їх організації та навчальні заклади до активної участі в міжнародній діяльності, усіх видах обмінів та роботі в європейських мережах. Місцеві влади повинні бути готовими надати їм фінансову підтримку з метою сприяння вивченню мов і міжкультурним обмінам, а також обміну досвідом.

Висновки. Отже, враховуючи, що в умовах повномасштабного збройного вторгнення РФ та триваючої вже понад 11 років російсько-української війни кількість та спектр проблем та викликів, пов'я-

заних із правами дитини, набуває масштабного характеру, а також оцінюючи позитивний зарубіжний досвід реалізації державної ювенальної політики, особливо актуалізується питання посилення функціональних та організаційних можливостей всієї системи органів державної влади у сфері захисту прав дитини, насамперед, Уповноваженого Верховної Ради з прав людини у сфері захисту прав дітей, а також утворення та діяльності цілої системи спеціалізованих ювенальних інституцій: парламентського омбудсмана з прав дитини, ювенального правосуддя, ювенальної прокуратури тощо.

Поява відповідних ювенальних інституцій, формування профільного ювенального законодавства та розвиток на конституційному рівні норм щодо прав дитини, свідчить про виникнення тенденції ювеналізації конституційного права, яка чітко намітилась у сучасному конституціоналізмі. Цей загальносвітовий гуманістичний тренд полягає в посиленні уваги держави до конституційних прав, інтересів та потреб дітей і молоді через інституційне, нормативне й практичне оформлення відповідних гарантій у системі конституційного регулювання, орієнтує на визнання дітей не лише об'єктами опіки, а й суб'єктами права – повноправними учасниками публічного життя, забезпечуючи захист не лише нинішнього, а й прийдешніх поколінь, розвиток конституціоналізму та соціально-правової держави тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Батанов О.В. Людина в місцевому самоврядуванні: правове людинорозуміння як предметна основа сучасного муніципального права. *Правова держава*. Випуск 35. Київ: Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2024. С. 256–268.
2. Батанов О. Людина у місцевому самоврядуванні: проблеми взаємодії в умовах викликів російсько-української війни. *Право України*. 2024. № 6. С. 14–37.
3. Бехруз Х.Н. Міжнародно-правові засади формування ювенальної юстиції. *Юридичний науковий електронний журнал*: електронне наукове фахове видання. 2024. № 12. С. 394–397.
4. Борисюк І.Е. Правовий механізм взаємодії громадянського суспільства та Української держави у сфері захисту прав дитини: дис. ... д-ра філос. за спец. 081 «Право». Одеса, 2021. 259 с.
5. Веселов М.Ю. Адміністративно-правові засади функціонування ювенальної юстиції в системі забезпечення прав дітей в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2020. 381 с.
6. Вінгловська О.І. Імплементція міжнародних стандартів прав дитини в національному законодавстві України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 «Міжнародне право». Київ. 2000. 186 с.
7. Волкова І. І. Адміністративно-правовий механізм захисту прав дітей: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Запоріжжя, 2021. 205 с.
8. Волошина І.В. Конституційно-правовий статус дитини в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Київ. 2016. 237 с.
9. Грігорова Г.Л. Концепція ювенальної відповідальності в українському праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Одеса, 2017. 20 с.
10. Губаль Ю.В. Конституційно-правовий статус дитини в Україні та Угорщині: порівняльно-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Ужгород. 2015. 207 с.
11. Дмитришина Т. Ювенальна юстиція: міжнародний досвід та перспективи його впровадження в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 210–219.
12. Дубіна О.М., Співак М. В. Права неповнолітніх та реформа системи ювенальної юстиції: досвід США та Сполученого Королівства Велика Британія. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. 2024. Вип. 103. С. 47–55.
13. Китайка О.В. Конституційно-правовий статус дитини в Україні та міжнародні ювенально-правові стандарти: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Одеса, 2018. 231 с.
14. Крестовська Н.М. Принципи ювенального права України. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. пр. / Одеська нац. юрид. акад. Одеса: Юрид. л-ра, 2007. Вип. 36. С. 64–72.
15. Крестовська Н.М. Ювенальне право України: генезис та сучасний стан: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень». Одеса. 2008. 468 с.
16. Крусян А.Р. Тенденції сучасного українського конституціоналізму в умовах глобалізації. *Альманах права*. Трансформація законодавства України в сучасних умовах. Випуск 14. Київ: Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2023. С. 127–133.
17. Кудрявцева О.М. Конституційно-правові основи захисту прав дитини в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Київ, 2014. 230 с.

18. Лакатош Н.Й. Організаційно-правові основи ювенальної юстиції в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура». Київ, 2019. 17 с.
19. Лінник Н.В. Міжнародно-правовий захист економічних прав дитини: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 «Міжнародне право». Одеса. 2011. 202 с.
20. Матусевич А.Л. Особливості адміністративно-правового захисту прав і свобод дитини в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2024. 197 с.
21. Навроцький О.О. Забезпечення прав дитини в Україні: теоретичні і практичні засади адміністративно-правового регулювання: дис. ... д-ра юрид. наук: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Харків. 2018. 472 с.
22. Ольшанецький І.В. Ювенальна юстиція: проблеми законодавчого врегулювання її органів в Україні (ювенальний суддя, прокурор, слідчий, адвокат). *Правова держава* : наук. жур. / Одес. держ. ун-т ім. І.І. Мечникова; гол. ред. О.І. Миколенко. Одеса: Астропринт, 2020. № 37. С. 45–56.
23. Опацький Р.М. Ювенальна політика в Україні: адміністративно-правові засади формування та реалізації: монографія / за заг. ред. Б. О. Логвиненка. Дніпро, Дніпроп. держ. ун-т внут. справ. 2020. 520 с.
24. Опольська Н.М. Правове забезпечення прав та свобод дитини в Україні (загальнотеоретичний аспект): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Київ. 2010. 225 с.
25. Пилипишина І.І. Забезпечення права дитини на безпеку в умовах воєнного стану: дис. ... д-ра філософії за спец. 081 «Право» у галузі знань 08 «Право». Вінниця, 2025. 207 с.
26. Ригіна О.М. Права дитини в США: історико-правове дослідження: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень». Львів, 2025. 537 с.
27. Темченко О.В. Соціальна функція Української держави з забезпечення прав дітей: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Одеса, 2013. 247 с.
28. Хмелевська Н.В. Досвід побудови ювенальної юстиції Канади та його роль для України. *Вісник кримінального судочинства*. 2021. № 1/2. С. 89–98.
29. Шевченко-Бітенська О.В. Правові механізми Ради Європи у сфері захисту дітей від насильства: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 «Міжнародне право». Одеса. 2015. 210 с.
30. Шмеріга В.І. Теоретичні засади понятійного апарату ювенальної юстиції за нормами міжнародного права та світовим досвідом. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2005. № 2. С. 213–218.
31. Ювенальна юстиція: навч. посіб. / А.І. Гусєв [та ін.]; заг. ред. Н.М. Крестовська; Одес. юрид. ін-т Харків. нац. ун-ту внутр. справ, Відділ КМСН УМВС України в Одеській області, Одес. обл. група медіації. Одеса: ОЮІ ХНУВС, 2006. 243 с.
32. Якимович Я.В. Парадигма антропоцентризму суб'єктів публічної влади у конституціоналізмі сучасних держав Центральної та Східної Європи дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Ужгород, 2020. 203 с.